

ENCICLOPEDIA ISTORICĂ A COMUNITĂȚILOR EVREIEȘTI DIN ROMÂNIA

De la întemeiere
la Holocaust

Volumul 1

Cuvânt înainte de Jacob Robinson

Traducere din limba ebraică de Măriuca Stanciu

Ediție îngrijită de Marius Cazan

EDITURA INSTITUTULUI NAȚIONAL
PENTRU STUDIAREA HOLOCAUSTULUI
DIN ROMÂNIA „ELIE WIESEL”

POLIROM
2024

Cuprins

<i>Notă asupra ediției în limba română</i> (Marius Cazan)	9
<i>Cuvânt înainte</i> (Jacob Robinson)	11
<i>Cuvânt înainte al echipei editoriale</i>	13

INTRODUCERE GENERALĂ

ISTORIA EVREILOR DIN REGAT PÂNĂ LA SFÂRȘITUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

1. Date istorico-geografice	19
2. Începutul așezării evreilor în România	21
A. Fapte și ipoteze	21
B. Evreii în principatele Valahiei și Moldovei	21
C. Înființarea târgurilor evreiești în Moldova	23
3. Organizarea internă	25
A. Haham-bașia	25
B. Breslele	26
C. Organizarea comunității se modernizează sub influența mendelssohnismului (Haskalei)	27
4. Primele etape ale antisemitismului în România	29
A. Elementul religios	29
B. Motivul economic	30
C. Regulamentul Organic	31
5. Începutul luptei pentru egalitatea în drepturi	33
A. Revoluția de la 1848	33
B. Intervențiile Marilor Puteri și ale evreilor din exterior	34
C. Congresul de la Berlin	37
6. Mișcarea antisemită – principii și organizare	44
A. Climatul social și economic	44
B. Platforma teoretică	44
C. Primele organizații antisemite	46
D. Reacția evreilor – primele încercări de activitate politică	47
7. Mișcarea protosionistă	51
A. Primele valuri de migrație	51
B. Începutul întemeierii de așezări în Israel	58
C. Mișcarea Hovevei Tzion	61
8. Încercări de organizare a comunităților	64
9. Viața culturală și spirituală	70
A. Creațiile evreiești în limba ebraică (literatura religioasă până la sfârșitul secolului al XIX-lea; literatura religioasă la începutul secolului XX; literatura laică în limba ebraică)	70
B. Literatura evreiască în idiș	82
C. Literatura evreiască în limba română (presă, beletristică, lingvistică, istoriografie, bibliografie)	82

10. Creșterea antisemitismului la începutul secolului XX	89
A. Emigrarea pedestră	89
B. Răscoala țărănească	90
C. A.C. Cuza și N. Iorga – întemeietorii Partidului Naționalist-Democrat	91
D. Persecuțiile împotriva evreilor în timpul Primului Război Mondial	92
11. Reacția evreiască organizată	94
A. Uniunea Evreilor Pământeni	94
B. Mișcarea sionistă în pragul Primului Război Mondial	97

PERIOADA INTERBELICĂ

1. Date geografice și statistice	103
2. Lupta pentru recunoașterea drepturilor cetățenești	105
3. Antisemitismul românesc	109
4. Organizarea internă	116
A. Statutul juridic al comunității	116
B. Curente politice interne	117
C. Mișcarea sionistă	121
5. Viața culturală și spirituală	124
A. Literatura evreiască în limba ebraică (literatura religioasă; literatura laică; presa)	124
B. Literatura evreiască în idiș	127
C. Literatura evreiască în limba română (poziția scriitorilor evrei în ansamblul literaturii române; creatori și creațiile lor; scriitorul evreu și problema identității naționale; presa și publicațiile; istoriografie și izvoare)	127

HOLOCAUSTUL

1. Pătrunderea naziștilor în România	137
2. Guvernul Goga-Cuza	139
3. Dictatura regală a lui Carol al II-lea și presiunile naziste pentru instaurarea antisemitismului	141
4. Situația evreilor în perioada dictaturii regale	143
5. Luptele evreilor români pentru apărarea drepturilor lor	146
6. Statul Național-Legionar	149
7. Scurt intermezzo: antisemitismul „legal”	153
8. Prima etapă a războiului	155
9. Lupta conducerii evreiești din România după izbucnirea războiului	158
10. Centrala Evreilor	161
11. Conducerea evreiască vine în ajutor	167
A. „Soluția finală” pentru evreii români și modalitățile de a o face să eșueze	167
B. Comitetul evreiesc clandestin	168
C. Organizația Sionistă și emigrarea în Palestina	170
D. Mișcarea clandestină de pionierat (halutziană)	175
12. Către sfârșitul războiului	177
A. Situația politică	177
B. Acțiuni pentru repatrierea deportaților	177
C. Acțiuni de autoapărare	180
13. Perioada Holocaustului – rezultate și concluzii	182
A. Bilanțul pierderilor	182
B. Schimbări în situația demografică și economică a evreilor din România	183
C. Concluzii	183
14. Supraviețuitorii Holocaustului din România	185

ADJUD

Târg din Moldova, județul Putna, la 44 km de Focșani, reședință de județ. Gară pe linia ferată principală din Moldova.

Populația evreiască

An	Număr	Procent din totalul populației
1820	12 (familii)	
1833	172 (suflete)	21,3
1859	355	22,1
1899	827	30,3
1910	684	16,8
1941	655	
1942	643	
1947	500	

Până la sfârșitul Primului Război Mondial

Începuturile locuirii evreiești. Pentru o anumită perioadă de timp teoria istoricului francez Vaillant a avut câștig de cauză. Conform acesteia, numele localității, *Ad Judaeos*, dovedea prezența evreilor acolo încă din secolul I. Ulterior a fost descoperit un document din secolul al XV-lea din care rezulta că toponimicul era de origine maghiară – *Agyd-Halma* – și nu avea nicio legătură cu evreii.

Târgul A. a fost întemeiat la începutul secolului al XVIII-lea, lângă un sat care data din Evul Mediu, epocă în care acesta avusese statut de oraș. Primul document care atestă stabilirea evreilor în A. datează din 1769, în el se menționează că evreii erau negustori de băuturi spirtoase și păcură, iar printre ei se aflau meșteșugari: brutari și lumânărari. În 1795 domnitorul Moldovei, Mihai Suțu, semnează hrisovul oficial de întemeiere a târgului pe pământurile boierului Alecu Balș. La acea dată, negustorii și meșteșugarii care erau evrei au primit privilegiile cuprinse în mod obișnuit în astfel de documente.

Comunitatea. Prima sinagogă a fost construită în 1812, urmată la scurt timp de construirea alteia. În 1897 comunitatea s-a reorganizat, având în subordine și o școală mixtă unde învățau (în 1910) 79 de elevi. Alți 30 de elevi învățau la *heder*.*

În 1910 se aflau în localitate 47 de comercianți evrei (față de 63 în 1882), 34 de croitori, 11 cizmari, 16 tinichigii și 97 de persoane cu alte îndeletniciri.

Persecuțiile antievreiești. În 1821, în timpul revoltei Eteriei, târgul a fost prădat în întregime, în ciuda faptului că evreii au încercat să plătească insurgenților pentru a-și feri bunurile. La sfârșitul secolului al XIX-lea evreii din A. au suferit iarăși de pe urma persecuțiilor și 20 de familii au emigrat în 1899 în Statele Unite.

Sionismul. Încă din timpul mișcării *Yishuv Eretz Israel** (Împopularea Țării Israelului), filiala mișcării din A. s-a evidențiat printr-o activitate intensă. Aici a apărut inițiativa de a trimite oameni la instruire pe moșiile din împrejurimi luate în arendă de evrei.

Rabini și personalități. În 1891 a ajuns la A. rabinul Avraham Friedman (decedat în 1940) din dinastia Ruzhin și a întemeiat o comunitate (curte) hasidică numeroasă. Fiul său, Matitahu Friedman (1892-1917), a devenit cunoscut ca scriitor sionist, tipărindu-și articolele în publicații ca *HaTikva* (*Speranța*) sau *Licht* (*Lumina*). A decedat în timpul Primului Război Mondial, iar familia, care nu văzuse cu ochi buni activitatea sa publicistică, i-a pus pe foc manuscrisele.

Perioada interbelică

După Primul Război Mondial un nou val de persecuții s-a abătut asupra evreilor din A. În 1920 magazinele evreiești au fost jefuite de derbedei, la inițiativa comandantului militar al gării, care susținea că toți evreii erau comuniști. Frica evreilor a fost atât de mare încât au fugit pentru un timp din localitate și au revenit abia după ce violențele s-au calmat.

Între 1925 și 1927, tinerii din A. au organizat persecuții împotriva evreilor. Chiar și preotul local i-a instigat pe enoriași în biserică să ucidă evrei.

În 1938, Partidul Național Creștin a adus în târg bande de țărani din împrejurimi și, într-o adunare publică, i-a atârnat să prade prăvăliile și locuințele evreilor. Locuitorii creștini din A. i-au adăpostit pe evrei în timpul violențelor.

În ajunul izbucnirii celui de-al Doilea Război Mondial comunitatea evreiască din A. avea două sinagogi, două cimitire, o baie rituală (*mikve**), un cămin de bătrâni și o școală mixtă.

Perioada Holocaustului

În timpul guvernării Mișcării Legionare nu au avut loc evenimente deosebite în A., în afară de demonstrații de stradă și folosirea evreilor, printre ei și titrați, la curățatul străzilor.

După izbucnirea războiului împotriva Uniunii Sovietice, în iunie 1941, situația s-a înrăutățit. Bărbații între 18 și 60 de ani au fost duși în arest în incinta școlii profesionale din oraș, care a fost transformată în loc de concentrare a evreilor.

La sfârșitul verii, evreii au fost trimiși la muncă forțată, la Focșani. De aici, unii dintre ei au fost mutați la Mărășești, o altă parte la Doaga, lângă Focșani, iar alții la Sărata, în Basarabia. Centrul Național de Româniezire a confiscat magazinele evreiești cu toate mărfurile pe care le dețineau.

La A. au fost aduși 75 de evrei din Panciu, precum și din târgurile și satele din jur.

În toată această perioadă comunitatea a continuat să funcționeze. În 1940, la școala evreiască învățau 58 de elevi, în 1942 – 53, în 1943 – 48. În 1942 comunitatea a acordat ajutoare unui număr de 133 de familii, față de 12 familii care primiseră ajutoare în 1940.

În 1944 s-a primit ordin de evacuare la Focșani pentru femeile, bătrânii și copiii care mai rămăseseră în A. Ordinul nu a fost pus în aplicare imediat, dar li s-a permis evreilor să-și caute locuințe în Focșani, iar între timp rușii au cucerit A. Autoritățile au dispărut din oraș, iar evreii s-au implicat în administrația localității. La sediul poliției a fost descoperit un plan, neaplicat, de trimitere a conducerii comunității în Transnistria, pe motiv că membrii acesteia erau comuniști.

După război, doar o parte dintre evrei s-au întors în A., dar comunitatea a continuat să funcționeze.

Th.L.

AGII – RM 160.

AYV – 011/18-1 (259-60); 03/1140/84-L; PKR/I-139 (1404-09); PKR/I-140 (1410), 011/6-5.

AF – 45 (8-17).

Bibliografie

Gottlieb (1912) 519; Klausner (1958) 73, 132, 144, 149, 155, 271, 276, 289, 309; Schwarzfeld (1887) 8-9; Dorian (1957); Tufescu (1942) 94, 105, 112, 118, 133; Blumen (1888) 212; Halevy (1933) 37.

BACĂU

Reședință de județ, situat pe râul Bistrița, la poalele Carpaților, la o distanță de 150 km de București, pe calea ferată București-Cernăuți. În surse evreiești de limbă idiș: Bakoi.

Populația evreiască

An	Număr	Procent din totalul populației
1803	233	
1831	544	
1838	1.740	
1859	3.819	42,5
1910	8.209	
1915	11.500	60,0
1930	9.593	30,8
1941	10.333	26,5
1942	13.038	
1947	18.000	

Până la sfârșitul Primului Război Mondial

Începuturile locuirii evreiești. După aprecierea lui M. Reifer, evreii s-au stabilit la B. încă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Aceștia au fost evrei din Ungaria, expulzați în 1367. Conform tradiției locale, prima sinagogă a fost construită la sfârșitul secolului al XV-lea, în același an când a fost ridicată cea mai veche biserică din oraș (această sinagogă, construită

din lemn, a luat foc în 1853). Totuși, prima dovadă concretă a existenței unor evrei la Bacău este o piatră tombală din 1703, monumentul funerar cel mai vechi ce s-a păstrat în cimitirul evreiesc din B. Evreii din oraș povestesc că au existat alte două cimitire evreiești mai vechi.

Într-adevăr, din aceeași perioadă datează un registru (*pinkas**) care atestă existența, la 1771, a *Hevra Kadisha**. În document se menționează faptul că întemeietorii acestei societăți fuseseră evrei născuți în B.

La 29 iulie 1742 domnitorul Constantin Mavrocordat a acordat la doi evrei originari din Hotin, Basarabia, dreptul de a se stabili în B. și de a-și ridica case. Domnitorul le-a acordat protecția sa și i-a scutit de plata taxelor. Într-un document din 1769 sunt amintiți negustori evrei de rachiu, păcură și altele. În zilele de târg săptămânal soseau negustori din orașe mai mari și făceau comerț cu vite, grâne, piei, unt, miere, ceară și in.

Într-un hrisov datat 20 iulie 1823, domnitorul Ioniță Sandu Sturdza a permis comercianților evrei să se stabilească în localitate, să cumpere proprietăți și să primească gratuit lemn de foc din pădurea vecină orașului; totodată, a permis copiilor să frecventeze gratuit școala.

În anul 1824 evreii din B. au fost învinuiți de omor ritualic, acuzație care s-a soldat cu acte de violență împotriva lor. În 1836, când cele două sinagogi urmau să fie verificate, locuitorii creștini au devenit violenți, pretinzând că sinagogile se află prea aproape de biserici. La ordinul autorităților, evreii au mutat una dintre ele. În 1838 și 1866 noi valuri de persecuții s-au abătut asupra evreilor, suspectați iarăși de omor ritualic. În 1875 persecuțiile au fost îndreptate împotriva evreilor *sudiți**, aflați sub protecție străină, mai ales austro-ungară. În 1884 victimele persecuțiilor au fost negustorii ambulanți evrei. În acea perioadă, autorii agresiunilor au fost membrii unei bande de bătăuși instigați de Radu Porumbaru. Membrii acestei bande îi loveau pe evrei și le prădau bunurile.

În anii 1880, evreii din B. au început să emigreze spre alte țări, în special Statele Unite, dar mulți dintre ei s-au îndreptat spre Palestina. Emigrația a sporit în 1881, iar în 1883, 20 de familii au părăsit orașul. În ciuda acestui aspect, populația evreiască a B. a crescut. Acest fapt se datorează expulzării evreilor din satele și târgurile județului cu un număr substanțial de evrei. În luna martie a anului 1864, 500 de familii evreiești din satele vecine au ajuns la B., după ce fuseseră expulzate. Un al doilea val de expulzați a venit în oraș în același an. Guvernul francez și cel austriac au protestat față de guvernul român pentru aceste fapte. În 1894 au fost izgoniți din târgul Băhnășeni evrei care locuiseră acolo 30 de ani și care erau proprietari de fabrici și sonde de petrol. La fel au fost izgoniți evrei din următoarele sate și târguri: Pănțești, Răcăciuni, Brusturoasa, Leca, Scurteni și Grozești. La Grozești, evreii s-au împotrivit expulzării. În luna august a aceluiași an, violențele au atins apogeul. Mulți dintre cei izgoniți au ajuns la B., iar într-o lună numărul urcase la câteva sute. Comunitatea i-a sprijinit pe toți.

Structura comunitară. Chiar de la începutul stabilirii evreilor în B. și până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, meșteșugarii au jucat un rol de prim rang în dezvoltarea orașului. Anumite meserii ajunseseră monopol evreiesc: croitorie, cizmărie, tâmplărie, tinichigerie, bijuterie, confecții de căciuli și pălării. Evreii se îndeletniceau și cu prelucrarea blănilor. În 1830, odată cu renunțarea la îmbrăcămintea turcească în favoarea modei europene moderne, a crescut numărul croitorilor.

În 1832 croitorii s-au unit în Societatea *Poalei Tzedek**, iar în 1875 tinerii croitori s-au despărțit de seniori, înființându-și propria sinagogă. În 1851 și cizmarii s-au organizat într-o asociație independentă. Registrele celor două organizații s-au păstrat, în ele regăsindu-se și statutul lor. O îndeletnicire specială evreiască era cea de căruțaș, care, mai ales după construirea drumului spre portul Galați, a oferit noi modalități de transport a grânelor, cărate până atunci pe calea apelor râului Bistrița. Odată cu creșterea exportului din România, după semnarea Tratatului de Pace de la Adrianopole în 1829, au apărut antreprenori pentru transportul cu carele evreilor. Drept consecință a construirii căii ferate în 1868, mulți dintre căruțașii evrei și-au pierdut sursa de venit. Dar s-au organizat într-o societate pentru munci agricole și au început să lucreze cu caii lor pământurile boierilor. Recunoscuți pentru hărnicia lor, acești muncitori aveau o mare căutare.

Mulți dintre evreii băcăuani luau în arendă pământurile boierilor, iar unii dintre ei au cumpărat vii. Alții fabricau rachiu sau deveniseră proprietari de mori de apă pe malurile Bistriței. Apariția morilor motorizate a provocat criza celor 40-50 de familii evreiești care practicaseră un morărit tradițional.

La începutul secolului al XIX-lea primii medici din B. au fost evrei și unii dintre ei au fost numiți oficial doctori ai orașului sau județului. Între timp, odată cu întărirea persecuțiilor antievreiești din a doua jumătate a secolului, mulți dintre ei au fost concediați, iar în 1866 a ieșit din această structură și ultimul medic. Ca urmare a persecuțiilor din acea perioadă, situația economică a meșteșugarilor și negustorilor s-a înrăutățit.

În 1896 comunitatea a organizat un recensământ profesional. La acea dată în B. se aflau 7.924 de evrei, care au fost repartizați după meseria lor astfel: 1.529 de meșteșugari, 550 de comercianți, 402 funcționari comerciali, 114 căruțași, 94 de muncitori, 55 de intermediari, 7 antreprenori de construcții, 7 medici și un avocat¹.

Organizarea comunității a revenit unor organizații. Hevra Kadisha îndeplinea o parte dintre funcțiile interne ale comunității: se ocupa de decedați, oferea asistență nevoiașilor și bolnavilor, suporta financiar funcționarea băii rituale. Membrii Societății Sacre le era interzis să apară în fața unui tribunal al statului și toate problemele lor de ordin juridic erau prezentate unui tribunal rabinic. Încasatorul (*gabai**) era numit de trei reprezentanți, aleși pentru acest scop de adunarea generală a membrilor Societății Sacre.

Instituția recunoscută oficial de autorități era Breasla Jidovilor. Conducătorii ei erau numiți de către reprezentanții statului și în această calitate participau, ca membri, în comisiile care stabileau cuantumul impozitelor. *Taxa pe carnea cașer** (*gabela**) era arendată, arendașii obligându-se să plătească autorităților, din veniturile lor, impozitul colectiv convenit evreilor. Din aceleași surse, ei trebuiau să plătească salariul rabinului și al *hahamilor**.

După ce a fost desființată Breasla Jidovilor în 1832, comunitatea a cunoscut o perioadă de recesiune. În oraș au venit valuri de refugiați din Rusia, Basarabia și Bucovina care s-au organizat în congregații, după țara de origine și după curentul religios căruia îi aparțineau. Chiar și membrii numeroaselor și atât de variatelor asociații de meșteșugari și-au înființat propriile sinagogi, organizându-și separat viața. Desființarea breslei a

însemnat și abolirea impozitului colectiv impus evreilor și, de atunci, taxa pe carnea cașer a început să fie folosită spre satisfacerea nevoilor comunității. Totuși, fiecare congregație colecta taxa pe carne de la membrii săi, afectând astfel funcționarea unor instituții comunitare precum școli și spitale, care se bazau pe aceste fonduri. Chiar și Societatea Sacră s-a scindat în 1882.

Spre sfârșitul secolului s-a încercat reorganizarea comunității. Conducerea ei era aleasă de către membrii avuți, dar, cu trecerea timpului, sistemul de alegere a fost schimbat, iar electorii erau reprezentanți ai tuturor sinagogilor din oraș. În 1884 secția din localitate a asociației Ahot Tzion (Surorile Sionului), constituită în 1873, a reușit să schimbe modul de a alege, fiecare membru al comunității având acest drept. Dar, în 1886, s-a revenit la formula precedentă în care reprezentanții sinagogilor erau cei care alegeau conducerea comunitară. Cu toate acestea, abia din 1910 evreii din B. vor avea o comunitate bine organizată.

Rabini. La începutul secolului al XIX-lea, a avut reședință în B. *haham-bașa**, al cărui sediu principal se afla în Iași. Acest fapt dovedește importanța comunității din B. Primul rabin atestat în oraș a fost R. Itzhak Botoșaner, care a funcționat între anii 1803 și 1858. În 1850 sosește la B., la invitația Asociației Croitorilor, R. Israel, membru al dinastiei hasidice Ruzhin-Sadagura. Una dintre sinagogile orașului îi va purta numele. În 1858 preia poziția de rabin R. Alter Iona Fuchs și o va menține până în 1873. Și numele său va fi dat uneia dintre sinagogi.

În 1881, în oraș funcționau 21 de case de rugăciune, dar numai una singură se afla într-o clădire construită pentru acest scop, restul erau în imobile închiriate.

Învățământ. În 1828 s-a înființat în B. societatea *Talmud Tora**, cu 13 *hadarim** (școli primare religioase) care au funcționat până la Primul Război Mondial. Acestea i s-a adăugat, în 1851, societatea Mishnaiot. În oraș au fost făcute câteva încercări de întemeiere a unei școli evreiești moderne, dar ele au eșuat din cauza opoziției ultrareligioase. În 1863 a avut loc o astfel de primă încercare și școala a rezistat doi ani. O a doua tentativă a fost în 1866, dar și ea s-a soldat cu un eșec. În 1873 s-a deschis, la inițiativa societății Sion și cu sprijinul comunității, o școală frecventată de 250 de elevi. Dar și aceasta a funcționat doar șase ani. Școala Talmud Tora înființată în 1888 avea să fie însă transformată într-o școală modernă în 1890, iar în 1895 se va muta într-o clădire nouă, special construită. În 1896 erau înscriși în această școală 370 de elevi, iar în 1910 – 417 elevi. Directorii școlii au fost cunoscuții intelectuali Lazăr Cassvan și Menahem Mendel Braunstein-Mibashan. În 1893 a fost întemeiată Școala de Fete „Cultura” de către Uniunea Femeilor Israelite. Școala avea patru clase în care învățau 150 de eleve, majoritatea gratuit. În 1896 erau 127 de eleve, iar în 1910 – 193. În clădirea școlii primare funcționa o bibliotecă a cărei colecție ajunsese la 12.000 de volume.

Mulți elevi evrei învățau în școlile de stat, numărul lor crescând în secolul al XIX-lea. În 1910 în școlile de stat învățau 227 de elevi evrei. Creșterea numărului de elevi evrei înscriși la gimnaziu a atras după sine reacția autorităților. În 1890 directorul școlii a refuzat înscrierea elevilor evrei în clasa I gimnazială și atunci comunitatea și-a luat asupra-și responsabilitatea creării unei astfel de clase paralele, întreținută din fonduri comunitare și în care studiau 35 de elevi. Opreliștile au continuat, astfel că în 1912 nu mai exista niciun elev evreu înscris în primele două clase gimnaziale, iar în cea

1. Cifra locuitorilor evrei pare să fie o estimare. Ziarul *Egalitatea* din 30 august 1896 menționează un număr de 1.659 de familii.

de a treia erau doar 4 elevi evrei. În 1914 iarăși nu mai era niciun elev evreu în toate cele trei clase ale gimnaziului.

Instituții. În ajunul izbucnirii celui de-al Doilea Război Mondial în B. existau 30 de instituții de cult mozaic. Printre cele mai importante se numără: Templul Cerealiștilor, fondat în 1887 și amplasat într-o clădire impozantă, sinagoga Israel și Betzalel Șafran. În 1885 cimitirul evreiesc a trecut sub administrarea comunității.

Din 1894 comunitatea întreținea un spital cu 18 paturi în care erau internați și pacienți creștini. De asemenea, sub egida comunității se aflau maternitatea „Materna”, înființată de asociația femeilor, un azil de bătrâni fondat în 1897 de către meseriași evrei, un orfelinat întemeiat de Samuel și Dvora Filderman și o grădiniță sprijinită de WIZO*.

În afară de organizațiile de ajutor reciproc înființate de diferitele asociații ale meseriașilor evrei, care funcționau pe lângă sinagogile fondate de aceștia, mai funcționau în oraș și alte asociații de asistență. Astfel, în 1820 a luat ființă asociația *Gmilut Hasadim**, iar în registrul pe anul 1832 al societății Poalei Tzedek este menționată asociația *Bikur Holim**.

Mișcarea sionistă a găsit la B. un teren fertil pentru ideile sale și realizarea acestora. Pentru afinitățile nutrite de evreii băcăuani față de mișcarea antehertzliană *Hibat Zion** stă dovadă participarea la planurile evreilor din Tecuci și Nicorești de emigrare în Palestina. Proiectul emigrării fusese prezentat de R. Zwi Hirsch Kalischer în 1873, dar nu s-a concretizat. Odată cu înființarea, în 1881, a mișcării *Yishuv Eretz Israel** s-a constituit o filială a acesteia în oraș, care, nu peste mult timp, avea să includă aproape întreaga comunitate.

În februarie 1882, 50 dintre membrii mișcării s-au organizat pentru emigrare. Pentru pregătirea viitoarei așezări, comitetul din România al mișcării, cu sediul la Galați, a trimis o delegație din care făcea parte și băcăuanul Shlomo Bril. Printre fondatorii coloniei Rosh Pina se numără și membrii a 3 familii din B. Comitetul de conducere al comunității a decis participarea la cheltuielile lor de drum și a alocat în acest scop o sumă care a fost strânsă printr-un adaos special la taxa pe carnea cașer. Shmuel Igner, originar din B. și locuind la Haifa, a avut ideea să recomande fondatorilor celei de a doua așezări a evreilor români, drept amplasament al coloniei, localitatea Samarin, actuala Zichron Yaakov. Printre primii coloniști erau și 8 evrei din B. În perioada de reînnoire a mișcării din anii 1890, s-au organizat în cadrul mișcării *Hovevei Zion** 100 de membri. După înființarea filialei din B., au emigrat 7 familii, iar în 1893 alte 8.

Membrii *Hovevei Zion* din B. au fost activi în mișcarea din România, fiind aleși ca delgați în comitetele acesteia.

Personalități. Dintre numele cunoscute dincolo de granițele orașului B. se numără și cel al poetului popular Lipa Meir Rudich, cunoscut drept Lipa Rudescu (Bacău, 1854-1894). Poeziile lui populare erau cunoscute în întreaga Moldovă. În 1882 a publicat la B. o broșură care cuprindea o antologie de poezie (în idiș, *Lipales Werk*). De asemenea, a publicat și la București un număr de volume și a contribuit la scrierea unora dintre piesele lui Avram Goldfaden.

O altă personalitate importantă a B. a fost Avraham Leib Löbel (1831-1899), poreclit „Cap de fier”. Profesor de ebraică, intelectual, a simpatizat ulterior cu ideea asimilării, deși personal nu suporta să audă vorbindu-se românește printre evrei. În 1876 editează primul ziar evreiesc din provincie, *Prezentul*, care a apărut, cu întreruperi, timp de doi ani. Redactorul ziarului

era studentul I. Rosenzweig, cunoscut ulterior ca dr. Iacob Sotec-Leteanu. A.L. Löbel a publicat la B. și primul volum din anuarul evreiesc *Calendar pentru israeliți*, redactat de istoricul Moses Schwarzfild, care a continuat să-l publice la București timp de 18 ani cu titlul *Anuar pentru israeliți*.

În 1914 se naștea la B. Eugen Aroneanu, fiul dr. Aroneanu. A studiat dreptul la Paris și a devenit cunoscut ulterior, în timpul Procesului de la Nürnberg. În 1939 a fost numit de guvernul francez ca responsabil al emisiunilor pentru străinătate ale postului național de radio. După încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, a fost reprezentantul statului francez pe lângă echipa de acuzatori ai Procesului de la Nürnberg. În 1946 a publicat *Le crime contre l'humanité*, iar în 1958 publică *Définition de l'agression*.

Trebuie amintit și Zeev Isar, care, în tinerețe, a scris povestiri și poezii inspirate de Israel: *Zichronot le-Beit Israel* (*Amintiri din Casa lui Israel*) (Bacău, 1907-1913) și *Shirim be-ivrit ube-iehudit* (*Poezii în ebraică și idiș*) (Bacău, 1931).

Perioada interbelică

Structura socială a populației evreiești din B. s-a schimbat în perioada interbelică. Pătura socială a meseriașilor a dispărut aproape complet, atât din cauza dezvoltării industriale, cât și din cauza legilor antisemite de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Majoritatea evreilor erau comercianți. Din cele 1.200 de societăți comerciale și magazine câte se aflau în oraș, doar aproximativ o duzină nu aveau proprietari evrei. Câteva sute de evrei erau funcționari, iar pătura muncitorilor a crescut. Aceștia din urmă erau angajați în fabrici ai căror proprietari erau evrei, deoarece fabricile cu proprietari români, așa cum era marea fabrică de hârtie Letea, nu-și deschideau porțile pentru angajați evrei. În oraș profesau 50-60 de medici evrei și aproximativ 30 de avocați.

B. era un centru comercial, specializat în primul rând pe comerțul cu cereale. Evreii au întemeiat întreprinderi industriale și au transformat orașul într-un centru industrial. Printre întreprinderile industriale erau cunoscute întreprinderile Filderman, care cuprindeau o fabrică de prelucrare a pieilor, încălțăminte și harnașamente pentru armată, precum și o fabrică de textile. Alte fabrici cu proprietari evrei erau: fabrica Klein de prelucrare a pieilor, moara Kalmanovici, întreprinderea textilă Izvoranu, întreprinderea metalurgică Davidovici, moara Aurora și patru întreprinderi de prelucrare a lemnului. De asemenea, evreii au înființat și o bancă locală.

Organizarea comunității. Reorganizarea comunității a debutat în 1918, dar oficial ea a fost recunoscută abia în 1932. În primii ani, bugetul comunității provenea din 3 surse de venit: taxa pe carnea cașer, vânzarea azimei (*matza**) de *Pesah** și donații. Numai ulterior a început colectarea cotizației de membru. Câteva instituții comunitare, precum sinagoga și Societatea Sacra au rămas independente. Frecventele conflicte care avuseseră loc între cercurile sioniste și cele asimilaționiste au fost date uitării. Reprezentantul Uniunii Evreilor Români era și membru al Partidului Liberal al lui Brătianu și a permis imixtiunea partidului său în alegerile pentru conducerea comunității care au avut loc în 1934. Deși în anul precedent listele sioniste reușiseră să câștige majoritatea locurilor, Partidul Liberal a numit lideri ai comunității dintre membrii săi evrei, iar

această conducere nu a aprobat transferul cimitirului și al Societății Sacra sub egida comunității.

Rabinul de atunci al comunității era R. Betzalel Zeev Șafran (1867-1929), care a condus-o spiritual din 1905 și până la moartea sa. R. Șafran este autorul cărții *Shut HaRabatz (Întrebări adresate și răspunsuri ale R. Betzalel Zeev)*, publicată la B. în 1930. Lui i-a succedat la rabinat fiul său, dr. Alexandru Șafran. În 1939 acesta fost ales prim-rabin al României, iar în februarie 1940 s-a mutat la București.

În acea perioadă, comunitatea a trecut în proprietatea sa școala de băieți, denumită ulterior după filantropul Feiviș Klein, precum și Școala de fete „Cultura” (închisă în 1938 pentru că nu mai avea eleve înscrise). Deoarece spitalul orașenesc îngreuna primirea pacienților evrei, comunitatea a hotărât redeschiderea Spitalului Mina și Aron Schuler (fondat inițial în 1848, dar închis de câteva ori din cauza lipsei resurselor financiare). Comunitatea a sprijinit funcționarea Orfelinului Filderman, înființat după Primul Război Mondial de către industriașii locali, frații Filderman, pentru îngrijirea a 30-40 de orfani de război. De asemenea a întreținut căminul de bătrâni, care, în acea perioadă, avea 40-45 de locuri. Tot în acea perioadă au funcționat în oraș câteva societăți de asistență socială precum: Marpe LeNefesh (Alinarea sufletului), Fraterna, Înfrățirea, Providența.

În 1926 s-a reînființat filiala *B'nei Brit** sub denumirea „Humanitas”. De mare influență s-a bucurat în oraș Uniunea Evreilor Pământeni (fondată în 1911). Mulți dintre membrii acestei organizații au fost totodată, după emancipare, membri ai partidelor românești. Organizația din B. a partidului evreiesc a avut o activitate susținută: în 1931 și 1932 partidul s-a prezentat cu o listă pentru alegerile parlamentare și a primit, prima oară, 581 de voturi, iar a doua oară, în 1932, 536 de voturi.

Mișcarea sionistă în B. interbelic a fost deosebit de activă, mai ales în ceea ce privește activitatea diverselor organizații de tineret. Filiala locală a organizației *HaNoar HaTzioni** a publicat în anul 1930-1931 un anuar în limba română, cu un cuprins de înaltă ținută, al cărui titlu în limba ebraică era *Moledet (Patria)*. Organizația locală a mișcării *HaShomer HaTzair** și-a adus și ea contribuția la construcția viitorului Israel, mulți dintre membrii ei numărându-se printre fondatorii *kibbutzului** „Dalia”.

Persecuțiile împotriva evreilor au reapărut în 1917, după Revoluția bolșevică din Octombrie. 34 de soldați evrei care au supraviețuit luptelor și s-au prezentat în fața autorităților după înfrângerea regimentelor lor au fost judecați ca dezertori și condamnați la moarte. Scriitorul rus Vladimir Korolenko a protestat față de sentință. Și biroul din Copenhaga al Organizației Evreiești Mondiale (WJO) s-a pronunțat împotriva sentinței. Prim-ministrul de atunci, Ionel Brătianu, a declarat că sentințele sunt îndreptățite, dar doar 14 dintre condamnați au fost executați. Prim-rabinul Suediei, dr. Ehrenpreis, s-a adresat în legătură cu această acțiune prim-ministrului Franței, Clemenceau.

Invocând ca pretext lupta împotriva comuniștilor, persecuțiile antievreiești au continuat și în primii ani de după război. În 1920 a fost ucis în închisoare liderul socialist evreu dr. Herșcu Aroneanu¹. Moartea sa a provocat un scandal politic

în presă și chiar în Parlamentul României. Comandantul poliției a fost învinuit că ar fi dat ordinul de asasinare a lui Aroneanu. Adus în fața instanței, nu numai că a câștigat procesul, dar a și fost avansat în grad după aceea. În această atmosferă s-a dezvoltat mișcarea antisemită din oraș. În 1923, elevi antisemiți din clasele gimnaziale s-au dedat la manifestări violente împotriva elevilor evrei și i-au împiedicat să participe la ore. În 1928 conferința publică a lui Max Nordau, care urma să fie ținută la B., a fost interzisă. Odată ajuns în oraș, casa în care Nordau a fost găzduit a fost înconjurată de poliție, fiind astfel împiedicat să o părăsească.

De o violență neobișnuită a dat dovadă organizația din B. a partidului lui A.C. Cuza și O. Goga, iar grupări antisemite locale au devenit active după venirea lui Hitler la putere în Germania. În 1936, bande de antisemiți au atacat casele și magazinele evreilor din oraș, precum și sinagogile. În primăvara anului 1937 au avut loc la B. alegeri locale. Partidul Liberal, care s-a temut că evreii nu îl vor vota pentru că, în ascuns, colaboraseră cu partidul antisemit, a permis susținătorilor lui A.C. Cuza să-i îndepărteze cu forța pe evreii care mergeau către centrele de votare. În toiu violențelor care au izbucnit a fost ucis un evreu și au fost distruse patru sinagogi și aproximativ 35 de locuințe și prăvălii evreiești. În 1938 toți cei 33 de avocați evrei din localitate au fost eliminați din barou sub pretextul că, în conformitate cu noua lege emisă de guvernul Goga-Cuza, nu ar fi fost români. După eforturi depuse, numai 11 dintre ei au fost reprimiți. Pretextul a fost folosit și pentru persecuțiile îndreptate împotriva comercianților evrei. Presiunile antisemite au dus, în 1939, la închiderea unor fabrici ai căror proprietari erau evrei, unii dintre aceștia fiind nevoiți să-și reducă cuantumul afacerilor.

Th.L.

Perioada Holocaustului

La fel ca în întreaga Românie, și la B. regimul legionar și-a făcut simțită puterea, care s-a concretizat în confiscarea bunurilor, muncă obligatorie, violență etc. În octombrie 1940 primăria din B. a început să mărească suprafața agricolă a orașului, incluzând și cimitirul evreiesc. Astfel parcele destinate înhumărilor au fost arate și semănate. Ca urmare a evacuării evreilor din sate și târguri, la B. au ajuns 5.000 de evrei din: Târgu Ocna, Moinești, Parincea, Valea Rea, Gloduri, Dărmănești, Berești, Bistrița, Tescani, Călugăru și Răcăciuni. Comunitatea a depus eforturi deosebite să ajute refugiații, dar dificultățile au sporit și au devenit mai acute. După naționalizarea întreprinderilor industriale, mii de muncitori evrei din fabrici au fost concediați, iar numărul celor nevoiași a crescut cu repeziciune.

A fost deschis un centru de asistență care asigura masa pentru 300-1.000 de persoane. De asemenea, au fost sprijinite cu ajutoare 1.000 de familii ai căror susținători fuseseră recrutați în detașamentele de muncă obligatorie. În acest scop comunitatea le-a impus membrilor plata unei taxe speciale, numită „ajutor de iarnă”.

1. Herman Herșcu Aroneanu (1881-1920) a fost un medic și militant al mișcării socialiste din România. În 1906 a organizat la Bacău cercul România Muncitoare. A participat la luptele din Primul Război Mondial. Este arestat la 21 octombrie 1920, la Bacău, din

cauza implicării sale în grevele din Moldova din acel an și întemnițat în închisoarea garnizoanei din oraș. Moare la 25 octombrie 1920 ca urmare a torturilor și bătăilor la care a fost supus în detenție (n.t.).

După excluderea elevilor evrei din școlile de stat, comunitatea a înființat, în afara școlilor care funcționau deja, o școală primară pentru fete și un liceu mixt.

Mai jos, numărul elevilor care au învățat în școlile comunității pe durata războiului:

An	Talmud Tora (învățământ religios)	Școală primară	Liceu
1940	120	518	291
1941	100	728	328
1942	130	761	317
1943	130	761	317

Orele se țineau în sinagogi. Frecventarea bibliotecii și consultarea cărților au fost interzise.

Evreilor din B. li s-a interzis să iasă din locuințe la anumite ore și au fost obligați să poarte semnul distinctiv – steaua galbenă. 50 de oameni au fost luați ostatici, ulterior numărul lor crescând și ajungând la 500. Aceste persoane urmau să fie executate drept consecință a oricărei acțiuni de „trădare, agresiune, sabotaj sau terorism din partea evreilor”. Câțiva evrei au fost expulzați din oraș și au dispărut cu totul.

Munca obligatorie pe care au trebuit să o presteze evreii băcăuani s-a transformat în cea mai mare parte a timpului în muncă forțată. Un grup format din 300 de oameni a fost trimis din B. la Ucea de Jos, județul Făgăraș, la construirea căii ferate. Oamenii au plecat în august, îmbrăcați cu haine subțiri, de vară și în aceleași haine, care între timp se uzaseră, au muncit și iarna într-o regiune muntoasă și rece. Ajutorul trimis de comunitatea din B. și de Federația Uniunilor de Comunități Evreiești nu a fost suficient. În multe locuri unde s-a desfășurat munca obligatorie evreii au pierit de foame și frig.

În 1943, un detașament disciplinar pentru evrei a fost trimis în Basarabia, mai întâi la Fălești și apoi la Pârlița.

Mulțumită sumelor substanțiale de bani plătite în mare parte de industriașii evrei, înființarea ghetoului a fost amânată.

În mai 1944, când trupele rusești au intrat în Moldova și se apropiau de sudul ei, trupele române au opus rezistență, iar evreii din B. au fost duși să sape tranșee. Începând cu data de 7 mai, toți evreii între 18 și 50 de ani au fost obligați să se prezinte la muncă, chiar și cei care dețineau carnet de scutire de muncă, precum absolvenții de studii superioare, persoanele cu handicap fizic și femeile. Comunitatea trebuia să se ocupe de întreținerea acestora. Sub pretextul că munca evreilor nu este satisfăcătoare, comandamentul militar a decis să concentreze toți evreii – 12.000 de suflete – într-un ghetou situat la periferia orașului. În zona destinată să slujească drept ghetou au fost găsite doar 627 de locuințe.

După îndelungi stăruințe, autoritățile au scutit 300 de familii de la a locui în ghetou, iar în cele din urmă ghetozarea a fost complet anulată.

Cu privire la consecințele persecuțiilor stau dovadă următoarele cifre: din 2.219 meseriași, 727 au rămas fără lucru. Dintre cei 999 de funcționari de birou și comerciali, 564 au fost concediați. Din cei 643 de comercianți și industriași, 621 au fost expropriați. Din 115 persoane cu profesii liberale, 51 nu au avut drept de practică.

De pe întreg teritoriul județului B. au fost confiscate de la evrei următoarele bunuri: 504 imobile, 17 mori, 7 gatere, 942 ha de proprietăți funciare, 2.954 ha de pădure, 47 ha de vie, 9 ha de luciu de apă.

În primăvara anului 1944, când a început repatrierea copiilor orfani din Transnistria, la B. au ajuns copii ce sufereau de malnutriție și erau îmbrăcați în zdrențe. O parte dintre ei au fost adăpostiți în locuințe particulare, iar ceilalți în sinagogi și școli. Reprezentanții Joint-ului s-au ocupat de ei. Majoritatea orfanilor au reușit să emigreze în Israel.

Cucerirea orașului. În urma cuceririi B. de către trupele rusești, orașul era lipsit de orice autoritate organizatorică, după ce oficialitățile, reprezentanții autorităților locale și administrative, fugiseră. Conducerea comunității evreiești și-a asumat preluarea unor funcții esențiale. Ea a organizat menținerea ordinii în oraș, s-a ocupat de înhumarea decedaților creștini, a destinat o sumă specială întreținerii spitalului orașenesc și a plătit salariile celor 150-200 de angajați ai serviciilor publice din oraș. De teamă să nu se nască reacții antisemite, conducerea comunității a dat ordin proprietarilor evrei în ale căror case se instalaseră creștini să nu-i evacueze pe aceștia.

După încetarea focului, în august 1944, evreii băcăuani s-au îngrijit de cazarea și întreținerea a numeroși evrei, mulți dintre ei originari din Bucovina care se întorceau acum din exilul transnistrean. Lor li s-au adăugat aproximativ 800 de evrei reveniți din Uniunea Sovietică.

D.L.

AGII – RM/42; RM/76; RM/77-78; RM/79; RM/156; RM/160; RM 5; HM 3135.

AYV – JM/1220; 011/18-1; 011/7-3; 011/7-45; 011/7-57; 011/6-5-39; 011/5-3/9; 011/12-2; PKR/I-6 (29); PKR/I-84 (1140-41); PKR/I-85 (1182-45); PKR/I-86 (1146-49); PKR/I-87 (1150); PKR/I-88 (1151-53); PKR/I-89 (1154-58); 03/768/22; 03/822/23; 03/850/47; 03/859/86; 03/872/16; 03/974/28; 03/1139/52.

AF – 10 a (191, 210); 17 (17); 19 (72, 214); 32 (8-6, 12-13).

AC – III 468, VI 24, 28, 83, 84-85, 86, 95.

Bibliografie

Lavi (1965) 28-30; Șvarț (1940); Schwarzfild (1902) 415-16; Reifer (1929) 918-19; Racoviță (1895); Schwarzfild (1914) 19-20; Schwarzfild (1888) 23, 62, 92, 93, 115; Schwarzfild (1889) 7; ASIIB (1888) 177; CEB (1937) 259; Leven (1911) 129, 134-135, 136-140, 195; Schwarzfild (1891) 212-13; Schwarzfild (1885) 14; Schwarzfild (1898) 82; EER (1883) 101; Schwarzfild (1885) II; Schwarzfild (1885) III; Stern (1921) 94-95, 252; Delaiordanu (1915) 395; Kara (1965); Șvarț (1947); Schwarzfild (1874) 98-99; FCB (1933); COB (1934); Filderman (1956); Mircu (1947) 11-14; Carp (1946) 66, 118; Cristian (1945) 79, 80, 83, 85-86, 123; Grad (1945) 181-182.

BĂRA

Târg în Moldova, județul Neamț, situat la 16 km de orașul Roman.

Populația evreiască

An	Număr	Procent din totalul populației
1859	245	6,6
1899	308	14,9
1910	136	
1930	86	10,7
1941	60	7,0